

امیرکبیر
و ناصرالدین شاه
سید علی آل داود

کتاب
ایزن



امیرکبیر
و ناصرالدین شاه

سید علی آل داود



تهران، بهکزار و سیصد و نود و چهار

سرشناسه: آل داود، سیدعلی، ۱۳۳۱.

عنوان و نام پدیدآور: امیرکبیر و ناصرالدین شاه.

مشخصات نشر: تهران: کتاب رایزن، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۶۳۰ ص: مصور.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۶۳۳-۰۰۲

وضعیت فهرست نویسی: فنیای مختصر.

یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.

یادداشت: کتاب حاضر ادغام دو کتاب تحت عنوان «نامه های امیرکبیر» و «اسناد و نامه های امیرکبیر» از تألیفات

سید علی آل داود می باشد.

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۷۹۶۲۵.



امیرکبیر و ناصرالدین شاه

اسناد و متون تاریخی ۱

نویسنده: سیدعلی آل داود

صفحه‌آرایی: واحد تولید انتشارات کتاب رایزن . چاپ اول: ۱۳۹۴ تهران

شمارگان: هزار نسخه . بها: پنجاه و نه هزار تومان

مدیر هنری: علیرضا احمدی (کانون تبلیغات رایزن)

نقش مهر پشت جلد: گل مریم، اثر مرجان نعمتی

لیتوگرافی: تراب زاده . چاپ متن و جلد: شادریگ . صحافی: معین

نشانی: نیاوران، کاشانک، مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی، هلدینگ رایزن

تلفن: ۲۲۸۰۹۹۴۴ . دورنگار: ۲۲۸۰۹۹۲۶

پست الکترونیک: info@rayzanbooks.com

تارنما: www.rayzanbooks.com



همه حقوق مادی و معنوی این اثر، اعم از محتوای مطالب و طرح‌ها، به موجب قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان محفوظ است و هرگونه استفاده بازرگانی از این اثر، اعم از زیراکس، بازوبسی، ضبط و انتشار در فضای مجازی یا به هر صورت دیگر، بدون اجازه مکتوب ناشر، کلاً و جزئاً ممنوع و قابل پیگرد قانونی است.

«کتاب رایزن» به فردایی پایدار برای محیط زیست می‌اندیشد. کاغذهای استفاده‌شده در این کتاب دارای استاندارد بین‌المللی «شورای سرپرستی جنگل» است که با کد مخصوص در تارنمای این شورایادر دسترس است.

مشاور عالی

کاظم موسوی بجنوردی

هیئت مشاوران انتشارات کتاب رایزن

سید علی آل داود | دکتر حسن انصاری | علی بهرامیان | دکتر صادق سجادی

دکتر جواد طباطبائی | دکتر فتح الله مجتبیائی | دکتر حسین معصومی همدانی



نشر به معنای عام در قلمرو فرهنگی ایران سابقه‌ای بس دراز دارد. وجود بازارهای بزرگ و مهم «وراقان»، استنساخ انبوه آثار خرد و کلان، و تألیف مجموعه‌های گران‌بهای کتاب‌شناسی از قرون متقدم به این سوی از مهم‌ترین جلوه‌های نشر به شمار می‌رود. این سنت فرهنگ‌ساز و دانش‌پرور کهن، در قرون متأخر و ضمن تأسیس نخستین چاپخانه‌ها پس از اختراع دستگاه چاپ و تحولات فنون نشر همچنان دوام یافت و ایران امروز یکی از معدود مراکز درجه اول نشر آثار مکتوب در جهان اسلام و آسیا تلقی می‌شود.

آنچه جریان نشر در ایران را اهمیتی کم‌مانند بخشیده است، آن است که از روزگار کهن بسیاری از کاتبان نسخه‌ها، یعنی ناشران آثار مکتوب، در زمره اهل علم بوده‌اند و بعضی از آنها سپس‌تر به دانشمندانی بزرگ تبدیل شده‌اند. به دوران معاصر نیز دسته‌ای از مهم‌ترین مراکز نشر در ایران را دانشمندان و محققان ممتاز بنیاد کردند یا راهبری معنوی آن را به دست گرفتند و با چاپ انتقادی معتبرترین آثار قدما، پیشنهاد تحقیقات جدید به دانشمندان و انتشار آثار محققانۀ آنها، و مخصوصاً ترجمه مهم‌ترین آثار مربوط به علم و فلسفه و ادبیات نو، موجب آشنایی و بلکه توغل ایرانیان در علم و اندیشه معاصر شدند.

کتاب رایزن، که بنا بر مقتضیات اجتناب‌ناپذیر امروز، گسترش دانش و فرهنگ را مهم‌ترین وظیفه خود می‌شمارد، نیز، در امتداد حرکت بزرگ فرهنگی «دایرةالمعارف بزرگ اسلامی»، همین مقصد را تعقیب می‌کند؛ یعنی علاوه بر چاپ و انتشار آثار محققان و مترجمان، که به تصویب شورای مشاوران می‌رسد، خود نیز عرصه‌ای برای تحقیق و تصنیف و تألیف در زمینه‌های مختلف تاریخ و فرهنگ و ادب ایران و اسلام، و ترجمه آثار معتبر در میدانی گسترده، مشتمل بر تحقیقات جدید در باب مکاتب و اندیشه‌های فلسفی و علوم سیاسی و جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی و تاریخ و ادبیات و بسیاری زمینه‌های دیگر — پس از طرح و تصویب در شورای مذکور — برای محققان و مترجمان برجسته می‌گشاید. به همین سبب آثار منتشره توسط کتاب رایزن پهنه‌ای وسیع در زمینه‌های گوناگون علوم انسانی را دربر می‌گیرد و امیدوار است جریانی نو در زمینه چاپ و نشر در ایران ایجاد کند.

حسن موسوی بجنوردی

مدیر عامل

فهرست

۱۹.....	دیباچه
۲۱.....	امیرکبیر از نگاه قائم مقام
۲۳.....	جلد اول: نامه های امیرکبیر به ناصرالدین شاه
۲۵.....	پیشگفتار چاپ دوم
۲۷.....	مقدمه چاپ اول
۵۳.....	نگاه اجمالی به اسناد و نامه های امیرکبیر
۶۱.....	نامه های امیرکبیر به ناصرالدین شاه
۱۶۹.....	گزیده ای از نامه های امیرکبیر به دیگران
۱۶۹.....	۱ نامه امیرکبیر به حاج میرزا آقاسی
۱۷۰.....	۲ نامه امیرکبیر به حاج میرزا آقاسی در باب محقره
۱۷۲.....	۳ نامه امیرکبیر به حاج میرزا آقاسی
۱۷۴.....	۴ نامه امیرکبیر به حاج میرزا آقاسی
۱۷۴.....	۵ نامه امیرکبیر به حاج میرزا آقاسی
۱۷۷.....	۶ نوشته های امیرکبیر هنگامی که در ارزنة الروم بوده
۱۷۸.....	۷ نامه امیرکبیر به وزرای مختار روس و انگلیس
۱۸۰.....	۸ نامه امیرکبیر به ملک قاسم میرزا فرمانروای آذربایجان در باب مأموریت مشیرالدوله
۱۸۰.....	۹ نامه امیرکبیر به کنت دو سارتیز وزیر مختار فرانسه در ایران
۱۸۰.....	۱۰ نامه امیرکبیر به کنت دو سارتیز سفیر فرانسه در ایران

- ۱۱ نامه دیگر امیرکبیر به وزیر مختار فرانسه در ایران ۱۸۲
- ۱۲ نامه امیرکبیر به محمدخان، مصلحت‌گذار ایران در اسلامبول ۱۸۳
- ۱۳ پاسخ امیرکبیر به فرنس صاحب ۱۸۵
- ۱۴ نامه امیرکبیر به میرزا جعفرخان مشیرالدوله ۱۸۶
- ۱۵ نامه امیرکبیر در توصیه سفر بخارا به مأموران بین راه ۱۸۷
- ۱۶ نامه امیرکبیر به رشید پاشا صدراعظم عثمانی ۱۸۷
- ۱۷ نامه امیرکبیر به وزرای مختار مقیم تهران ۱۸۸
- ۱۸ نامه امیرکبیر به محمدخان، مصلحت‌گذار سن پترزبورغ ۱۹۰
- ۱۹ نامه امیرکبیر به مسیو جان داود ۱۹۱
- ۲۰ نامه امیرکبیر به مسیو جان داود ۱۹۱
- ۲۱ نامه امیرکبیر به وزرای مختار روس و انگلیس ۱۹۲
- ۲۲ نامه امیرکبیر به حاجی میرزا محمدخان کارپرداز ایران در هشترخان ۱۹۵
- ۲۳ دستورالعمل امیرکبیر برای مأموریت میرزا حسین خان سپهسالار ۱۹۶
- ۲۴ پاسخ نامه امیرکبیر به وزرای دولین متوسطین ۱۹۸
- ۲۵ دستورالعمل امیرکبیر به رضاقلی خان هدایت در مأموریت خوارزم ۲۰۰
- ۲۶ نامه امیرکبیر به میرزا حسن کارپرداز ارزنة الروم ۲۰۱
- ۲۷ نامه امیرکبیر به وزیر مختار روسیه ۲۰۲
- ۲۸ نامه امیرکبیر به اینچلف، کنسول روسیه در تبریز ۲۰۳
- ۲۹ نامه امیرکبیر به کلنل شیل وزیر مختار انگلیس ۲۰۴
- ۳۰ نامه امیرکبیر به سفیر کبیر عثمانی و وزرای مختار روس و انگلیس ۲۰۴
- ۳۱ نامه امیرکبیر به مسیو جان داود ۲۰۵
- ۳۲ نامه امیرکبیر به مهدی خان ۲۰۵
- ۳۳ یادداشت امیرکبیر درباره ورثه ملک الکتاب ۲۰۶
- ۳۴ به جان داودخان در باب خرید کشتی نوشته ۲۰۶
- ۳۵ به فضل الله خان میرنچ همدانی درباره کتاب «جامع التواریخ» رشیدی نوشته ۲۰۷
- ۳۶ به جان داودخان در باب استخدام استاد ماهوت باف نوشته ۲۰۷
- ۳۷ بخشی از نامه امیرکبیر به دالگوروکی، سفیر روسیه در ایران ۲۰۸
- ۳۸ نامه به نایب الحکومه یزد در سفارش مؤید موبدان ۲۰۹
- ۳۹ بخشی از نامه امیرکبیر به نسلرود، صدراعظم روسیه ۲۰۹
- ۴۰ نامه به مهدیقلی میرزا، حاکم مازندران ۲۱۱
- ۴۱ نامه دیگر امیرکبیر به مهدیقلی میرزا، حاکم مازندران ۲۱۲
- ۴۲ نامه به سفیر روسیه ۲۱۲
- ۴۳ نامه به صید محمدخان، سردار هرات ۲۱۴
- ۴۴ نامه امیرکبیر به سفرای روسیه و انگلیس درباره یورش مردم ارزروم به سفارت ایران ۲۱۶
- ۴۵ نامه امیرکبیر درباره پیشروی عثمانی در مرز آذربایجان ۲۱۷
- توضیحات جلد اول ۲۱۹

۲۱۹.....	اعتماد السلطنه، حاج علی خان فراش‌باشی
۲۲۰.....	تامسن، تیلور
۲۲۰.....	جان داود خان
۲۲۰.....	چراغ‌علی خان زنگنه
۲۲۱.....	حسام السلطنه، سلطان مراد میرزا
۲۲۲.....	درخانه
۲۲۲.....	سلیمان خان
۲۲۳.....	شیل، سرگرد سِر جوستین
۲۲۴.....	صدرالممالک اردبیلی
۲۲۴.....	صید محمد خان ظهیرالدوله
۲۲۴.....	عباس میرزا ملک‌آرا
۲۲۵.....	عزت‌الدوله
۲۲۷.....	فرانت، سرهنگ فرانسس
۲۲۷.....	کتابچهٔ املاک حاجی میرزا آقاسی
۲۲۸.....	محمد حسن خان
۲۲۹.....	محمد خان، کاردار ایران در استانبول
۲۲۹.....	محمد علی خان شیرازی
۲۲۹.....	مشیرالدوله، میرزا جعفر خان
۲۳۰.....	معتبرالممالک، دوست‌علی خان نظام‌الدوله
۲۳۱.....	مؤتمن‌الملک، میرزا سعید خان انصاری
۲۳۲.....	مهد علیا
۲۳۳.....	میرزا فضل‌الله وزیر نظام
۲۳۳.....	نصرت‌الدوله، فیروز میرزا
۲۳۴.....	وزیر نظام، میرزا حسن خان
۲۳۵.....	مآخذ مقدمه و تعلیقات
۲۳۹.....	جلد دوم: اسناد و نامه‌های امیرکبیر
۲۴۱.....	پیشگفتار چاپ دوم
۲۴۳.....	مقدمهٔ چاپ اول
۲۴۷.....	میرزا تقی خان امیرکبیر بر پایهٔ اسناد
۲۸۵.....	بخش اول: نامه‌های امیرکبیر به ناصرالدین شاه
۲۸۵.....	چند نامهٔ امیرکبیر از آلبوم شمارهٔ ۱۷۰ سازمان اسناد ملی ایران
۲۹۹.....	بخش دوم: چند نامه از ناصرالدین شاه به امیرکبیر
۳۰۲.....	نامهٔ ناصرالدین شاه به عضدالملک در سفارش بازماندگان امیرکبیر
۳۰۳.....	نامهٔ ناصرالدین شاه به امیرکبیر
۳۰۴.....	نامهٔ ناصرالدین شاه به امیرکبیر در عزل او
۳۰۵.....	بخش سوم: نامه‌های امیرکبیر به دیگران در دوران صدارت

- ۱ نامه امیرکبیر به ظفرالدوله..... ۳۰۵
- ۲ نامه امیرکبیر به کدخدایان انارک..... ۳۰۶
- ۳ نامه امیرکبیر به غراف سارتیژ سفیر فرانسه..... ۳۰۶
- ۴ نامه امیرکبیر به وزیرمختار روس..... ۳۰۷
- ۵ نامه امیرکبیر به عباس خان بیگلربیگی استرآباد..... ۳۰۸
- ۶ نامه امیرکبیر به وزیرمختار روس و انگلیس..... ۳۰۹
- ۷ نامه امیرکبیر به وزیرمختار انگلیس..... ۳۱۱
- ۸ نامه امیرکبیر به سهام‌الدوله کارگزار خوزستان و لرستان..... ۳۱۱
- ۹ نامه امیرکبیر به وزیرمختار انگلیس..... ۳۱۲
- ۱۰ نامه امیرکبیر به وزیرمختار روسیه..... ۳۱۳
- ۱۱ نامه امیرکبیر به جانشینی دولت بهیة روسیه [والی قفقاز]..... ۳۱۴
- ۱۲ نامه امیرکبیر به احمد خان..... ۳۱۶
- ۱۳ نامه امیرکبیر به سهام‌الدوله..... ۳۱۸
- ۱۴ نامه امیرکبیر به سلیمان خان سهام‌الدوله..... ۳۱۸
- ۱۵ نامه امیرکبیر به فرنٹ صاحب..... ۳۱۹
- ۱۶ نامه امیرکبیر به یارمحمد خان، وزیر هرات..... ۳۲۰
- ۱۷ نامه امیرکبیر به یارمحمد خان، وزیر هرات..... ۳۲۰
- ۱۸ نامه امیرکبیر به یارمحمد خان، وزیر هرات..... ۳۲۱
- ۱۹ نامه امیرکبیر به وزیرمختار انگلیس..... ۳۲۲
- ۲۰ نامه امیرکبیر به وزیرمختار روسیه..... ۳۲۴
- ۲۱ نامه امیرکبیر به وزیرمختار روسیه..... ۳۲۵
- ۲۲ نامه امیرکبیر به وزرای مختار [انگلیس و روسیه]..... ۳۲۶
- ۲۳ نامه امیرکبیر به وزرای مختار روس و انگلیس..... ۳۲۹
- ۲۴ نامه امیرکبیر به حمزه میرزا..... ۳۳۰
- ۲۵ فیروز میرزا، حکمران فارس..... ۳۳۱
- ۲۶ نامه امیرکبیر به وزیرمختار روسیه..... ۳۳۱
- ۲۷ نامه امیرکبیر به شیل، وزیرمختار انگلیس..... ۳۳۲
- ۲۸ نامه امیرکبیر به وزیرمختار روسیه..... ۳۳۲
- ۲۹ نامه امیرکبیر به وزیرمختار روسیه..... ۳۳۳
- ۳۰ نامه امیرکبیر به فیروز میرزا نصرت‌الدوله، والی فارس..... ۳۳۷
- ۳۱ نامه امیرکبیر به سهام‌الدوله..... ۳۳۷
- ۳۲ نامه امیرکبیر به خانلر میرزا، والی خوزستان..... ۳۳۸
- ۳۳ نامه امیرکبیر به میرزا جعفر خان مشیرالدوله..... ۳۳۹
- ۳۴ نامه امیرکبیر به حشمت‌الدوله حمزه میرزا، حکمران آذربایجان..... ۳۳۹
- ۳۵ نامه امیرکبیر به وزرای مختار دولتین روس و انگلیس..... ۳۴۰
- ۳۶ نامه امیرکبیر به وزیرمختار دولت روسیه..... ۳۴۱

- ۳۴۲..... نامهٔ امیرکبیر به وزیرمختار انگلیس
- ۳۴۲..... نامهٔ امیرکبیر به ایلچی بزرگ دولت عثمانی
- ۳۴۳..... نامهٔ امیرکبیر به وزرای مختار روس و انگلیس
- ۳۴۶..... نامهٔ امیرکبیر به وزرای مختار دولتین متوسطین [روس و انگلیس]
- ۳۴۷..... نامهٔ امیرکبیر به سامی افندی، ایلچی بزرگ دولت عثمانی
- ۳۴۹..... نامهٔ امیرکبیر به وزیرمختار روسیه
- ۳۵۰..... نامهٔ امیرکبیر به میرزا مصطفیٰ خان، منشی وزارت خارجه
- ۳۵۰..... نامهٔ امیرکبیر به ظهیرالدوله
- ۳۵۱..... پاسخ امیرکبیر به نامهٔ یارمحمد خان
- ۳۵۲..... نامهٔ امیرکبیر به محمدولی خان، بیگلربیگی استراباد
- ۳۵۳..... نامهٔ امیرکبیر به چراغعلی خان زنگنه [سراج‌الملک]
- ۳۵۳..... نامهٔ امیرکبیر به غراف صاحب
- ۳۵۴..... نامهٔ امیرکبیر به وزرای مختار [روس و انگلیس]
- ۳۵۷..... نامهٔ امیرکبیر به وزیرمختار روسیه
- ۳۵۹..... نامهٔ امیرکبیر به مسیو جان
- ۳۵۹..... نامهٔ امیرکبیر به مسیو جان
- ۳۶۰..... نامهٔ امیرکبیر به وزیرمختار انگلیس
- ۳۶۱..... نامهٔ امیرکبیر به وزیرمختار انگلیس
- ۳۶۱..... نامهٔ امیرکبیر به وزرای مختار [روس و انگلیس]
- ۳۶۴..... نامهٔ امیرکبیر به مهدیقلی میرزا، حاکم مازندران
- ۳۶۵..... فرمان امیرکبیر در اواخر دورهٔ محمد شاه و دورهٔ وزیرنظامی
- ۳۶۶..... نامهٔ امیرکبیر به میرزا حسن خان، وزیرنظام آذربایجان
- ۳۶۷..... نامهٔ امیرکبیر به علی ویردی بیگ، از رؤسای افواج آذربایجان
- ۳۶۷..... نامهٔ امیرکبیر به میرزا حسن خان، وزیرنظام آذربایجان
- ۳۶۸..... نامهٔ امیرکبیر به وزیرمختار دولت اسپانیول مقیم اسلامبول
- ۳۶۹..... نامهٔ امیرکبیر به محمدخان مصلحت‌گزار ایران در اسلامبول
- ۳۶۹..... نامهٔ امیرکبیر به جنرال، قونسول روسیه در تبریز
- ۳۷۰..... نامهٔ امیرکبیر به محمدولی خان، حاکم استراباد
- ۳۷۰..... نامهٔ امیرکبیر به محمدتقی خان معمارباشی
- ۳۷۱..... نامهٔ امیرکبیر به عباسقلی خان، حاکم کاشان
- ۳۷۱..... نامهٔ امیرکبیر به وزیرمختار انگلیس
- ۳۷۵..... بخش چهارم: اسناد و نوشته‌های گوناگون دربارهٔ امیرکبیر
- ۳۷۵..... ۱ فرمان محمد شاه خطاب به میرزا تقی خان امیرکبیر درخصوص شرکت در کنفرانس ارزنة الروم
- ۳۷۶..... ۲ فرمان دیگر محمد شاه به میرزا تقی خان امیرکبیر
- ۳۷۶..... ۳ فرمان دیگر محمد شاه به امیرکبیر درخصوص مذاکرات ارزنة الروم
- ۳۷۸..... ۴ مذاکرات امیرکبیر در ارزنة الروم

- ۵ نامه حاجی میرزا آقاسی به امیر ۳۸۳
- ۶ نامه حاجی میرزا آقاسی به معیر الممالک ۳۸۳
- ۷ نامه دیگر درباره امیرکبیر ۳۸۳
- ۸ نامه مهد علیا به ناصرالدین شاه درباره عزت الدوله و ازدواج او با امیرکبیر ۳۸۳
- ۹ نامه ناصرالدین شاه در این باره به امیرکبیر ۳۸۴
- ۱۰ نامه شاه به مهد علیا ۳۸۴
- ۱۱ قبایله ازدواج امیرکبیر و عزت الدوله ۳۸۴
- ۱۲ نامه به امیرکبیر درباره فتنه حسن خان سالار ۳۸۶
- ۱۳ نامه به امیرکبیر در باب قضایای سالار و محاصره مشهد ۳۸۷
- ۱۴ قرارنامه ممنوعیت ورود کتیز و برده به ایران [در عهد امیرکبیر] ۳۸۸
- ۱۵ نامه به امیرکبیر درباره تولد معین الدین میرزا فرزند ناصرالدین شاه ۳۹۰
- ۱۶ گزارش به ناصرالدین شاه و دستور وی به امیر ۳۹۰
- ۱۷ نامه ای از اسماعیل گل دوز که در روسیه می زیسته و به ایران بازگشته است ۳۹۱
- ۱۸ متن نامه مادر میرزا تقی خان امیرکبیر به او ۳۹۲
- ۱۹ [دستور العمل ناصرالدین شاه به مأمورین تبعید امیرکبیر] ۳۹۲
- ۲۰ بخشی از نامه میرزا آقاخان نوری به صدر دیوان خانه درباره امیرکبیر ۳۹۳
- ۲۱ نامه میرزا آقاخان نوری به صدر دیوان خانه در باب امیرکبیر ۳۹۴
- ۲۲ نامه میرزا آقاخان به میرزا شفیع خان درباره امیرکبیر ۳۹۴
- ۲۳ نامه ناصرالدین شاه به سهراب خان ۳۹۵
- ۲۴ نامه میرزا احمد خان ساعدالملک فرزند امیر راجع به حقوق و خدمات پدرش به یکی از رجال ۳۹۵
- ۲۵ پاسخ نامه ساعدالملک ۳۹۶
- ۲۶ گزارشی درباره دکاکین بازار میرزا تقی خان امیرکبیر پس از مرگ او ۳۹۶
- ۲۷ خواستگاری میرزا احمد خان ساعدالملک فرزند امیرکبیر ۳۹۷
- ۲۸ یادگار هم سفری با امیرکبیر در سفر اصفهان ۳۹۸
- ۲۹ نامه انتقادی درباره میرزا آقاخان نوری به ناصرالدین شاه ۳۹۹
- ۳۰ اقرارنامه میرزا آقاخان نوری پس از برکناری امیرکبیر از صدارت و قبل از مرگ او ۳۹۹
- ۳۱ نامه حاجی میرزا آقاسی به امیرکبیر ۴۰۰
- ۳۲ نامه غراف سرتیز وزیرمختار فرانسه به امیرکبیر ۴۰۱
- ۳۳ نامه وزیر مخصوص دولت فرانسه به اتابک اعظم امیرکبیر ۴۰۲
- ۳۴ نامه وزیرمختار روسیه به امیرکبیر ۴۰۳
- ۳۵ نامه وزیرمختار روس به امیرکبیر ۴۰۴
- ۳۶ نامه وزیرمختار روس به امیرکبیر ۴۰۴
- ۳۷ نامه وزیرمختار روسیه به امیرکبیر ۴۰۵
- ۳۸ نامه وزیرمختار روسیه به امیرکبیر ۴۰۶
- ۳۹ نامه وزیرمختار روسیه به امیرکبیر ۴۰۷
- ۴۰ نامه وزیرمختار روس به امیرکبیر ۴۰۸

۴۰۸	نامۀ وزیرمختار روسیه به امیرکبیر
۴۰۹	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۱۰	نامۀ وزرای مختار روس و انگلیس به امیرکبیر
۴۱۱	نامۀ وزرای مختار روس و انگلیس به امیرکبیر
۴۱۲	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۱۲	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۱۲	نامۀ وزیرمختار روس به امیرکبیر
۴۱۳	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۱۴	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۱۵	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۱۶	نامۀ وزیرمختار روسیه به امیرکبیر
۴۱۷	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۱۸	نامۀ وزیرمختار دولت روسیه به امیرکبیر
۴۱۸	نامۀ وزرای مختار روس و انگلیس به امیرکبیر
۴۱۹	نامۀ وزیرمختار روسیه به امیرکبیر
۴۲۰	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۲۰	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۲۱	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۲۱	نامۀ وزیرمختار انگلیس به امیرکبیر
۴۲۲	عهدنامۀ ارزنة الروم بین ایران و عثمانی در دورۀ سفارت امیرکبیر در آن کشور
۴۲۵	نامہ‌ای به امیرکبیر درباره درخواست موقوف کردن شکنجه در ایران
۴۲۹	مآخذ
۴۲۹	جلد سوم: نوادرالامیر و داستان‌های تاریخی درباره امیرکبیر
۴۳۳	مقدمه
۴۴۳	نوادرالامیر
۴۴۳	بخش اول
۴۴۵	بخش دوم: احکام و تدابیر امیرنظام در مسافرت شاهنشاه ایران به طهران
۴۵۲	بخش سوم: موجبات ترقی امیرنظام و نیکی نیت او در حق خانوادۀ سلطنت
۴۵۴	بخش چهارم: حدسیات امیرنظام و روانه کردن مرحوم حاجی میرزا آقاسی به عتبات عالیات
۴۵۷	بخش پنجم: تعدیل جمع و خرج
۴۶۴	بخش ششم: دادخواهی امیرنظام به واسطۀ جواسیس مخفی
۴۷۱	بخش هفتم: تدابیر امیرنظام در کشف امور معضله
۴۸۱	بخش هشتم: حکایات مربوطه به ترویج امیرنظام امتعۀ داخله را و ممانعت از بعضی امتعۀ خارجه
۴۹۱	بخش نهم: حکایات راجعه به محاکمات شرعیۀ مربوط به امیرنظام
۴۹۷	بخش دهم: دادخواهی و اخذ حقوق مظلومین
۵۰۷	بخش یازدهم: کیفیت سلوک امیرنظام با مأمورین و حکام

۵۳۱	بخش دوازدهم: حکایات مربوطه به سلوک امیرنظام با دول خارجه
۵۳۱	داستان‌های تاریخی دربارهٔ امیرکبیر
۵۳۱	۱. سماورسازی در ایران
۵۳۳	۲. قاتنی و امیرکبیر
۵۳۴	۳. ترس از شراب‌خواری
۵۳۴	۴. حکم غیرقابل نسخ
۵۳۵	۵. حکم وحشت‌انگیز
۵۳۵	۶. اسب بی صاحب
۵۳۶	۷. مال بازافته
۵۳۷	۸. پوشش اهل قلم
۵۳۷	۹. ضرب‌الاجل برای کشف مال
۵۳۸	۱۰. انعام اهل حرفت
۵۳۸	۱۱. قلیان ایرانی
۵۳۹	۱۲. شال امیری
۵۳۹	۱۳. امیر و تاجر خان
۵۴۰	۱۴. شال امیری [روایت دیگر]
۵۴۰	۱۵. سؤال از امیر کابل
۵۴۱	۱۶. عروس قفقاز
۵۴۲	۱۷. قلیان سفالی
۵۴۲	۱۸. رسم سفیر روس
۵۴۳	۱۹. سرایدهٔ شاه در کنار جیحون
۵۴۳	۲۰. بیرق ایران
۵۴۴	۲۱. منع شراب‌خواری
۵۴۴	۲۲. قمه‌بندی اشرار
۵۴۵	۲۳. فایدهٔ دادگری
۵۴۶	۲۴. جریمهٔ نبخشودنی
۵۴۶	۲۵. دادگری با مردم
۵۴۷	۲۶. آرزوی بر باد رفته
۵۴۸	۲۷. اسب‌سوار آلوده
۵۴۸	۲۸. رؤس هنرمند
۵۴۹	۲۹. شاه سبک‌رفتار
۵۴۹	۳۰. غرامت کشاورز
۵۵۰	۳۱. امیر و غلمای دیندار
۵۵۰	۳۲. شکست بست
۵۵۱	۳۳. قاضی فرصت‌طلب
۵۵۲	۳۴. درس‌آموزی در دوران کودکی

۵۵۲.....	۴۵ عزت الدوله پس از قتل امیر.....
۵۵۳.....	۴۶ جزای لوطی‌ها.....
۵۵۳.....	۴۷ معلّم بیگانه.....
۵۵۴.....	۴۸ استنکاف از حمایت بیگانه.....
۵۵۴.....	۴۹ ای متکی به تکیه میراث‌بکی.....
۵۵۵.....	۵۰ قانون‌گذاری ایرانیان.....
۵۵۵.....	۵۱ پیشیمانی از قتل امیر.....
۵۵۵.....	۵۲ تأثر چهل ساله ناصرالدین شاه از مرگ امیر.....
۵۵۶.....	۵۳ حکایت سفیر روس و کشک و بادنجان.....
۵۵۷.....	۵۴ پیش‌بینی امیرکبیر سرنوشت خود را.....
۵۵۹.....	۵۵ ضمانت: ترقیات ایران در دوره ناصرالدین شاه.....
۵۷۱.....	۵۶ اسناد و تصاویر.....
۶۱۳.....	نمایه.....

دیباچه

«امیرکبیر و ناصرالدین شاه» حاصل تجميع دو اثر پيشين نگارنده درباره ميرزا تقی خان اميرکبير است. اولين کتاب به نام نامه‌های اميرکبير همراه با رساله نوادر الامير در سال ۱۳۷۰ تدوين شد و یک سال بعد، در پاييز ۱۳۷۱، به همت نشر تاريخ ايران انتشار يافت و از استقبال خوبی برخوردار گرديد و در سال ۱۳۸۴ تجديد چاپ شد. اثر مذکور حاوی نامه‌های اميرکبير به ناصرالدین شاه است و بيشتر آن‌ها در دو مجموعه متفاوت در کتابخانه مجلس نگه‌داری می‌شود که یکی مشتمل بر ۹۴ نامه (تحت شماره جديد ۱۱۷۵۰) و ديگری حاوی ۹۱ نامه (شماره جديد ۱۱۷۵۱) و تعدادی ديگر در مجموعه‌های مختلف و پراکنده آن کتابخانه موجود است و هنوز یکجا صحافی نشده است. همچنين بخشی از مکتوبات سياسی اميرکبير در عصر صدارت و سفارت او در عثمانی و نیز رساله معروف به «نوادر الامير»، اثر شيخ المشايخ اميرمعزی هم به انتهای آن کتاب افزوده شد.

کتاب دوم موسوم به اسناد و نامه‌های اميرکبير و آن حاوی نوشته‌ها و نامه‌ها و اسنادی از امير يا درباره اوست که در گنجينه سازمان اسناد ملی ايران محفوظ است و نگارنده حدود دو دهه پيش با جست‌وجوی چند ماهه در مخزن آن سازمان اين مجموعه را استخراج و گردآوری کرد و به ضميمه داستان‌ها و حکايات مربوط به امير، که آنها را از کتب تاريخی و ادبی عصر قاجار برگرفته بود، در مجلدی مستقل در سال ۱۳۷۹ توسط سازمان اسناد ملی ايران انتشار داد. اين جلد نیز با استقبال خوب محققان و پژوهشگران مواجه شد و در سال ۱۳۹۰ تجديد چاپ گرديد.

بر اساس پژوهش‌ها و جست‌وجوهای متوالی نگارنده هنوز هم در آرشیوها و مخازن سازمان‌های مختلف، به‌ویژه در کاخ گلستان و وزارت امور خارجه اسناد متعدد و پراکنده‌ای از اميرکبير در دست

است که با وجود کوشش‌های فراوان دسترسی به آنها برای نگارنده میسر و مقدور نشده است. بدیهی است در آینده اگر چنین مجال‌ها و توفیقاتی به دست آید آن اسناد نیز گردآوری شده و بر مجموعه «امیرکبیرشناسی» افزوده خواهد شد.

نکته دیگر آنکه دوست گرامی آقای سیدعلی موجانی به هنگام مأموریت در کشور ترکیه اوراق و اسنادی به زبان ترکی را در آرشیو آن کشور یافته و تحفه آورده است. امید است این اسناد هم ترجمه و به جلد بعدی افزوده شود.

چون انتشارات «کتاب رایزن» در شروع فعالیت خود پیشنهاد تجدید چاپ این اثرها را داشت، نگارنده دو مجلد مذکور را در هم آمیخت و ترتیب و فصل‌بندی آنها را تغییر داد و اثر مذکور را به شرح زیر به سه جلد منقسم ساخت:

۱. جلد اول: نامه‌های امیرکبیر به ناصرالدین شاه مشتمل بر دو بخش: الف) نامه‌های امیر به شاه، حاوی ۳۱۷ نامه که روزانه به شاه نوشته شده است؛ ب) گزیده‌ای از نامه‌های امیرکبیر به دیگران شامل ۴۵ مکتوب و نامه سیاسی امیر. در انتهای این جلد، توضیحاتی درباره برخی اعلام و شخصیت‌های سیاسی و عناوین گوناگون داده شده است.

۲. جلد دوم: اسناد و نامه‌هایی از امیرکبیر مشتمل بر پنج بخش: الف) میرزا تقی خان امیرکبیر بر پایه اسناد، که فصلی است در بررسی این موضوع به قلم نگارنده؛ ب) نامه‌های امیرکبیر به ناصرالدین شاه، شامل ۲۸ نامه جدید که در سازمان اسناد ملی ایران به دست آمده است؛ ج) پانزده نامه از ناصرالدین شاه به امیرکبیر؛ د) نامه‌های امیرکبیر به دیگران در دوره صدارت، حاوی ۶۷ نامه و مکتوب سیاسی؛ هـ) اسناد و نوشته‌های گوناگون درباره امیرکبیر مشتمل بر ۶۱ نوشته.

۳. جلد سوم: «نوادر الامیر» و داستان‌های تاریخی درباره امیرکبیر. این مجلد نیز حاوی دو قسمت است: «نوادر الامیر» را شیخ المشایخ امیرمعزی گرد آورده و داستان‌های تاریخی را نگارنده با جست‌وجو در متون ادبی و تاریخی دوره قاجار استخراج کرده و به پایان این مجلد افزوده است. برخی داستان‌ها و حکایات مربوط به امیرکبیر در این دو بخش تکراری اما طرز نگارش آنها متفاوت است، از این رو نگارنده سزاوار دانست که همه روایت‌های گوناگون را ولو آنکه تکرار باشند در این اثر بیاورد تا مآخذ تحقیقات راجع به امیرکبیر از هر نظر کامل و بی نقص بوده و بتوان با مقایسه این تفاوت‌ها نوع نگاه مورخان و نویسندگان هر عهد را از همدیگر تفکیک کرد و بازشناخت.

نگارنده امیدوار است در آینده با دسترسی به منابع دیگر و مخازن سازمان‌ها و مراکزی چون کاخ گلستان و وزارت امور خارجه مجموعه اسناد در خصوص امیرکبیرشناسی را تکمیل کرده و آنها را در اختیار مورخان و صاحب‌نظران قرار دهد.

تهران - ۲۰ خرداد ۱۳۹۴

سیدعلی آل داود

امیر کبیر از نگاه قائم مقام

بخشی از نامه‌ای که میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی به برادرزاده اش میرزا اسحاق خان نگاشته است:

«فرزندی اسحاق، دیروز از کربلایی تقی کاغذی رسید، موجب حیرت حاضران گردید. همه تحسین کردند و آفرین‌ها گفتند... یکی از آن میان سر بیرون آورد و تحسینات او را به شأن شما وارد کرد، که در واقع ریشخند به من بود، گفته:

"درخت گردکان به این بزرگی درخت خربزه الله اکبر

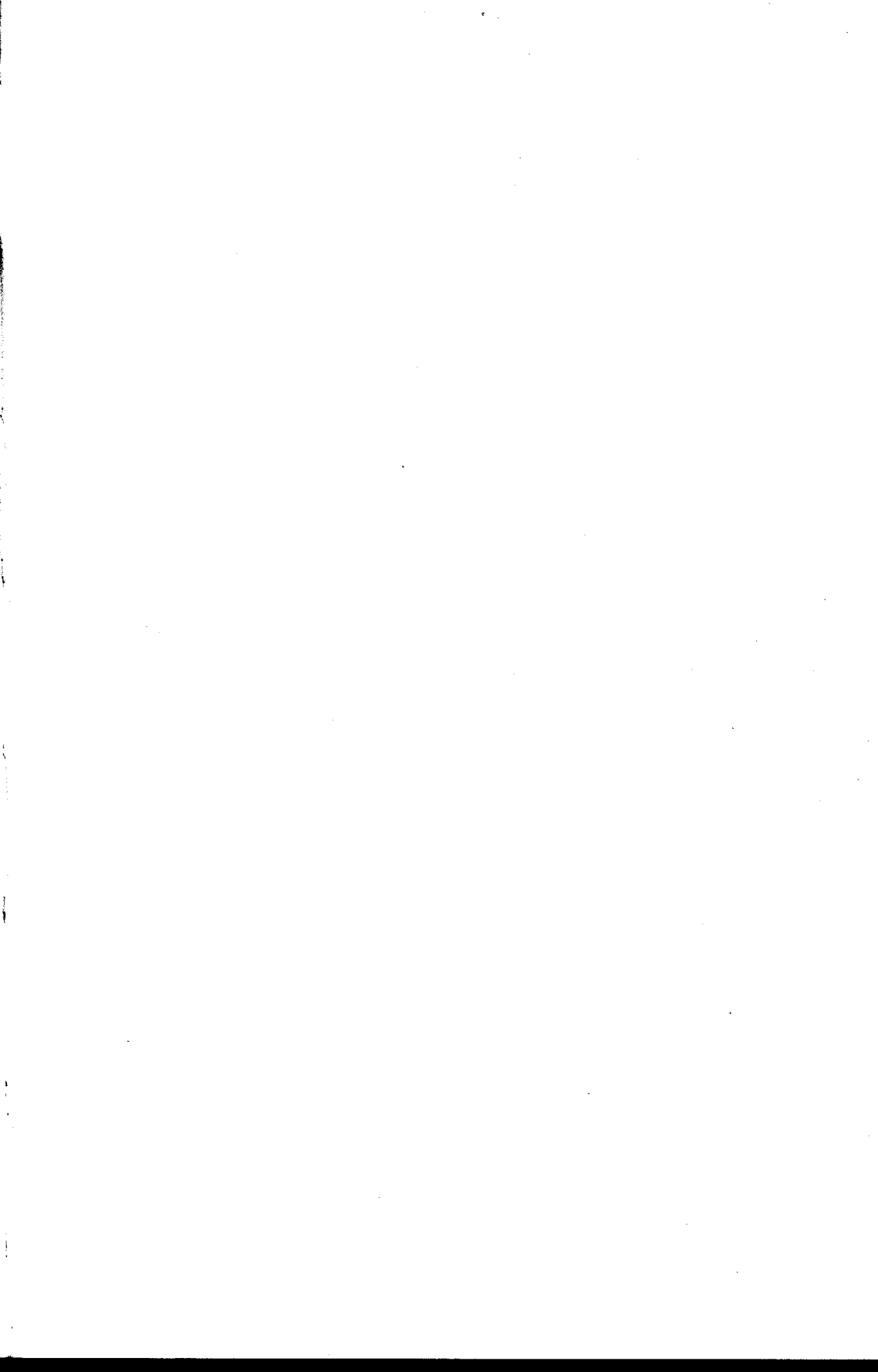
نوکر این طور چیز بنویسد، آقا جای خود دارد." من چون از تو مأیوس نبودم، آن تمجید ریشخندی را تصدیق نمودم. لیکن جهالت محمد روحم را آزرده می‌دارد. باری، حقیقت من به کربلایی قربان حسد بردم و بر پسرش می‌ترسم... باری، از محمدعلی مأیوسم. تو اگر مرد میدانی دستی از آستین بیرون آر و قلم کربلایی بچه را از میان بردار. خلاصه، این پسر خیلی ترقیات دارد و قوانین بزرگ به روزگار می‌گذارد. باش تا صبح دولتش بدمد.

و السلام... قائم مقام».

یک سخن دیگر قائم مقام خطاب به فرزندانش:

«همه زیر دست این تقی خواهید شد».

جلد اول
نامه‌های امیر کبیر به ناصرالدین شاه



پیشگفتار چاپ دوم

پس از انتشار جلد اول این کتاب^۱، به تدریج و طی چند سال، تعداد دیگری از نامه‌های امیر یا اسناد و مدارک مربوط به زندگانی عادی و سیاسی او به دست آمد. این اسناد به ضمیمه چند مدرک دیگر که ضمن جست‌وجو در بایگانی سازمان اسناد ملی ایران به دست آمده بود در مجلدی دیگر به عنوان «اسناد و نامه‌های امیرکبیر» در سال ۱۳۷۹ جزو انتشارات همان سازمان به چاپ رسید.

این دو مجلد تاکنون، توجه و استقبال گروهی از پژوهشگران و مورخان تاریخ عهد قاجار را جلب کرده و در تحقیقات خود از آن بهره برده‌اند. برخی از منبع خود یاد کرده و بقیه مطابق روش معمول از ذکر مأخذ به کلی خودداری نموده‌اند. اما نگارنده از آن زمان تاکنون، تحقیق در این مقوله را رها نکرده و پیوسته با جست‌وجو در کتابخانه‌ها و پرسش از علاقه‌مندان از این سو و آن سو به اسناد جدیدی دست یافته و امیدوار است با تکمیل آنها، مجلد دیگری از اسناد امیر را انتشار دهد.

۱. چاپ اول تحت عنوان «نامه‌های امیرکبیر به انضمام نوادرالامیر» انتشار یافته است.

از نامه‌ها و نوشته‌جات امیرکبیر هنوز تعداد زیادی در کتابخانه‌ها و سازمان‌ها یا در دست اشخاص است. به‌ویژه با بررسی اسناد موجود خطی و عکسی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه، ملی، مجلس، و ملک می‌توان به تعدادی از آن‌ها دست یافت. اگر امکان گردآوری همهٔ اینها به دست آید قطعاً چند مجلد دیگر از اسناد و نامه‌های امیر را می‌توان تدارک دید و انتشار داد.

در سال‌های گذشته نامه‌ای منسوب به امیرکبیر در اینترنت انتشار یافت و در بین ایرانیان خارج کشور دست به دست گردید. یکی از نشریات داخل (اباختر) نیز آن را انتشار داد. اما نامه، چنانکه از سبک و شیوهٔ آن برمی‌آید جعلی است و استاد ایرج افشار دلایل جعلی بودن آن را در مجلهٔ بخارا (شمارهٔ ۳۱، ص ۹۹-۱۰۰) با تفصیل نوشته‌اند. غیر از اینها کثیری نامه و نوشتهٔ امیر در بایگانی وزارت خارجه موجود است. اینجانب برخی از آنها را به دست آورده‌ام، اما ظاهراً ادارهٔ انتشار اسناد آن وزارتخانه برنامهٔ انتشار کلیهٔ آنها را مطرح ساخته است.

پس از انتشار چاپ اول این مجلد، روان‌شاد مهندس ضیاءالدین امیرمعزی کوچک‌ترین فرزند شیخ‌المشایخ نویسندهٔ نوادر الامیر، که هنوز در قید حیات بود، از چاپ نوادر الامیر اثر پدر خود اظهار شادمانی کرد و چون در مقدمهٔ آن چاپ از گزارش زندگی شیخ‌المشایخ اظهار بی‌اطلاعی کرده بودم، مقاله‌ای نسبتاً مفصل در باب وی نوشت و آن را به من سپرد. اینک به لحاظ فایدهٔ زیادی که در آن مستتر است آن را پس از مقدمه و بی‌آنکه تغییر یا ویرایشی چندان در آن اعمال شود عیناً می‌آورم. مهندس امیرمعزی اندکی پس از تسلیم این نوشته به من، روز ۲۸ مهر ۱۳۷۲ در تهران درگذشت. از ملاحظهٔ مقاله او برمی‌آید که وی با آنکه در رشته‌های فنی و مهندسی تحصیل کرده و دوران خدمت اداری او در وزارت راه گذشته بود بر دقایق اصلاحات ادبی و عربی و قوف کامل داشته و تثر فارسی را با تسلط نوشته است.

در چاپ اخیر، برخی تغییرات اندک داده شد. یکی دو سند و چند تصویر را به آن افزوده‌ام. همچنین همراه با تصحیح اغلاط چاپ برخی اصطلاحات جزئی در آن روا داشته‌ام. در اینجا ادای تشکر از بانوی دانشمند مورخ دکتر منصوره اتحادیه [نظام‌مافی] فرض است که دستور تجدید چاپ کتاب را داده‌اند.

تهران، اول تیرماه ۱۳۸۳

سیدعلی آل داود